

MORFEMANING TURLARI

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim fakulteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy til yo'nalishi
540-21-guruh talabasi

Dusmatova Lobar

Turatova Aziza

Erdanova Xurshida

Mo'ydinov Javohir

Normatova Umida

ANNOTATSIYA

Bu maqolada tilshunoslik bo'limlaridan biri Morfemika hamda uning turlari morfemalar, affiksalar morfemalar, ularning ma'nolari haqida qisqacha ma'lumot beramiz.

Kalit so'zlar: Morfemika, morfema, affiksalar morfema, o'zak morfema, so'z yasovchi morfema, shakl yasovchi morfema, so'z o'zgartiruvchi morfema, soddalar affiksalar, murakkab affiksalar

KIRISH

Grammatika ko'plab tilshunoslik atamalarini kabi ikki ma'noli (bu esa terminlar bir ma'noli bo'ladi degan da'volarning unchalik ham to'g'ri emasligini ko'rsatadi)dir. Bir ma'nosida tilning grammatik qurilishi tushunilsa, ikkinchi ma'nosida tilshunoslikning shu grammatik qurilishni o'rganuvchi sohasi anglashiladi. Demak, u so'z va gapning formal-grammatik tomonlarini – so'z o'zgarishlarini, sintaktik birliklar va ularning turli ko'rinishlarini, strukturasi va hosil qiluvchi vositalarini, shuningdek, ifodalaydigan grammatik ma'nolarini o'rganadi.

Tilning o'ziga xosligi fonetik, leksik, grammatik strukturalarning yaxlitligidan iborat. Ular bir-biridan ajralgan holda emas, yaxlit sistema sifatida mavjuddir. Bu yaxlitlikni zohiriy va botiniy tushunish mumkin. Yaxlitlikning zohiriy alomati tovushlarning so'z va qo'shimchalarni, so'zlarning gap va so'z birikmalarini tashkil etishida namoyon bo'ladi. Yaxlitlikning botiniy idrokida fonetik omilning qo'shimcha, so'z, so'z birikmalari ma'nolarini, leksik omilning

shu tarzda fonetik, grammatik, grammatik omilning fonetik va leksik hodisalarni farqlashi va nutqqa olib chiqishi kabi bir qarashda ko'zga tashlanmaydigan holatlar e'tiborga olinadi. Grammatika ongda nutqiy qo'llanishga shay turgan leksemalarni grammatik vositalar bilan shakllantirib, so'zga aylantiradi, bu so'zlarni o'zaro biriktiradi va fikr almashtirish vositalari sifatidagi vazifasini reallashtiradi.

MUHOKAMA VA NATIJA

Tillar o'zaro grammatik xususiyatlariga ko'ra ham tasniflanadi. Masalan, o'zbek tilida kesimning gap markazi sifatida boshqa barcha bo'laklarni o'z atrofida uyushtirishi, eganing fakultativligi, sifatlovchining sifatlanmishdan oldin kelishi, bunda inversiyaning bo'lmasligi, ega va kesim, qaratuvchi va qaralmishning ikki yoqlama aloqaga egaligi, to'ldiruvchi va to'ldirilmish, hol va hollanmish, sifatlovchi va sifatlanmish, izohlovchi va izohlanmishning bir yoqlama aloqada ekanligi va boshqalar boshqa qarindosh tillar bilan birgalikda uning bir til oilasiga kirishini ta'minlaydi. Ammo bu bir til oilasiga kiruvchi barcha tillar orasidagi farqlarning mavjudligini inkor qilmaydi. Masalan, turkiy tillarning sintaktik qurilishida o'xshashliklar, morfologik qurilishida esa farqlar ko'proqdir.

Til hamisha taraqqiyotdadir. Bunda ustuvorlik, asosan, tilning leksik sathiga beriladi. Ijtimoiy hayotning o'zgarishi leksikada keskin o'zgarishlar yasaydi. Yangi so'zlarning vujudga kelishi, so'zlarning «tirilishi», iste'moldan chiqib ketishi kabilar bunga misoldir. Tilning fonetik va grammatik sathlari ijtimoiy o'zgarishlarga befarq bo'lib, unda faqat vaqt o'z izlarini qoldiradi. Chunki yaqin yillarda tubdan o'zgarishga uchragan ijtimoiy hayotning ta'siri natijasida, masalan, o'zbek tilining morfologik strukturasi, sintaktik qurilishida o'zgarish kuzatilmaganligi buning yorqin dalilidir. Lekin asrlar davomida bunday o'zgarishlar bo'lib turadi. Masalan, eski o'zbek tilida *-gu* affiksi yordami bilan yasalgan ish otiga *-m*, *-ng* affikslarining qo'shilib, ushbu so'zning kesim ekanligini ko'rsatgan: *Men ko'rgum* tipida. Bu hozirgi o'zbek tilida kuzatilmaydi. *Ul, alar, andin, anda, ko'zun ko'rub* (ko'zi bilan ko'rib) kabi qator so'zshakllar fikrimizning dalilidir. Yoki eski o'zbek tilida *Bu sening, Bu mening* ko'rinishidagi sintaktik qurilma mavjud bo'lgan. U hozirgi kunda u *Bu seniki, Bu meniki* ko'rinishiga ega.

So'zlar tarkibidagi affiksial morfemalarning vazifasiga ko'ra turlarini ajratish.

Morfemika so'zning nomustaqil tarkibiy qismlari haqidagi ta'limot. Ma'lumki, o'zbek tilida, flektiv tillardagidan farqli o'laroq, o'zak mustaqil ma'no anglatish xususiyatiga ega. So'zning o'zaktan boshqa qismlari esa undan ayriqha qo'llanmaydi va ma'no anglatmaydi. Shuning uchun ular *morfemalar* deyiladi. Masalan, *paxtakorlarga* so'zi *paxta-*, *-kor*, *-lar*, *-ga* qismlaridan iborat. Ajratilgan har bir tarkibiy qism bu so'z doirasida o'ziga xos elementar va semantik mavqega ega. Ular lisonda ana shunday ajralgan holda o'z «xonacha»larida guruh-guruh bo'lib yashaydi.

Paxta- va *-kor*, *-lar*, *-ga* qismlari o'zaro semantik va qo'llanish xususiyatlari jihatidan farqlanadi. *Paxta* birligi mustaqil lug'aviy ma'noga egaligi va bu ma'noni qolgan qismlarsiz ham anglata olish xususiyati bilan boshqa tarkibiy qismlardan ajralib turadi. Shuning uchun u *leksema* deyiladi. Boshqa qismlar esa ajralgan holda mavhum bo'lishi, leksemasiz mustaqil ma'no anglata olmasligi bilan xarakterlanadi. Leksema shakllanuvchanlik belgisiga ega bo'lsa, morfemalar shakllantiruvchanlik belgisiga ega. Nomustaqillik tabiati va leksemaga shakl berish vazifasiga xoslanganligi ularni *morfema* deb atashga olib kelgan. Morfe-maning nutqiy ko'rinishi *qo'shimcha* deyiladi.

Tilimizda *yordamchi so'zlar* deb ataluvchi katta guruh ham bor bo'lib, ular leksema va morfemalar sirasida «oraliq uchinchi» maqomida bo'ladi. Shuning uchun ularni *leksema-morfema* deyish mumkin. Yordamchi so'zlarning leksemaligi shundaki, ular mustaqil so'zlar kabi ajralganlik xususiyatiga ega. Biroq shakllanuvchanlikka ega emas. Lug'aviy ma'noga ega emasligi ularni morfemik maydon sari tortib turadi.

Lisoniy sathda leksemalar qo'shimchali yoki qo'shimchasiz bo'lishi mumkin. Masalan, *ishchi*, *paxtakor*, *ishla* leksemalari nutqiy yasama so'zlarning lisoniylashuvidir. Ular leksema sifatida lisonda *ish*, *paxta* leksemalaridan farqli o'laroq, so'z yasovchi qo'shimchalar bilan birga mavjud. Qo'shimchalardan xoli leksema *o'zak* atamasi bilan ham nomlanadi.

Grammatika ko'plab tilshunoslik atamaları kabi ikki ma'noli (bu esa terminlar bir ma'noli bo'ladi degan da'volarning unchalik ham to'g'ri emasligini ko'rsatadi)dir. Bir ma'nosida tilning grammatik qurilishi tushunilsa, ikkinchi ma'nosida tilshunoslikning shu grammatik qurilishni o'rganuvchi sohasi anglashiladi. Demak, u so'z va gapning formal-grammatik tomonlarini – so'z o'zgarishlarini, sintaktik birliklar va ularning turli ko'rinishlarini, strukturasi va hosil qiluvchi vositalarini, shuningdek, ifodalaydigan grammatik ma'nolarini o'rganadi.

Tilning o'ziga xosligi fonetik, leksik, grammatik strukturalarning yaxlitligidan iborat. Ular bir-biridan ajralgan holda emas, yaxlit sistema sifatida mavjuddir. Bu yaxlitlikni zohiriy va botiniy tushunish mumkin. Yaxlitlikning zohiriy alomati tovushlarning so'z va qo'shimchalarni, so'zlarning gap va so'z birikmalarini tashkil etishida namoyon bo'ladi. Yaxlitlikning botiniy idrokida fonetik omilning qo'shimcha, so'z, so'z birikmalari ma'nolarini, leksik omilning shu tarzda fonetik, grammatik, grammatik omilning fonetik va leksik hodisalarni farqlashi va nutqqa olib chiqishi kabi bir qarashda ko'zga tashlanmaydigan holatlar e'tiborga olinadi. Grammatika ongda nutqiy qo'llanishga shay turgan leksemalarni grammatik vositalar bilan shakllantirib, so'zga aylantiradi, bu so'zlarni o'zaro biriktiradi va fikr almashtirish vositalari sifatidagi vazifasini reallashtiradi. Tillar o'zaro grammatik xususiyatlariga ko'ra ham tasniflanadi. Masalan, o'zbek tilida kesimning gap markazi sifatida boshqa barcha bo'laklarni o'z atrofida uyushtirishi, eganing fakultativligi, sifatlovchining sifatlanmishdan oldin kelishi, bunda inversiyaning bo'lmasligi, ega va kesim, qaratuvchi va qaralmishning ikki yoqlama aloqaga egaligi, to'ldiruvchi va to'ldirilmish, hol va hollanmish, sifatlovchi va sifatlanmish, izohlovchi va izohlanmishning bir yoqlama aloqada ekanligi va boshqalar boshqa qarindosh tillar bilan birgalikda uning bir til oilasiga kirishini ta'minlaydi. Ammo bu bir til oilasiga kiruvchi barcha tillar orasidagi farqlarning mavjudligini inkor qilmaydi. Masalan, turkiy tillarning sintaktik qurilishida o'xshashliklar, morfologik qurilishida esa farqlar ko'proqdir. Til hamisha

taraqqiyotdadir. Bunda ustuvorlik, asosan, tilning leksik sathiga beriladi. Ijtimoiy hayotning o'zgarishi leksikada keskin o'zgarishlar yasaydi. Yangi so'zlarning vujudga kelishi, so'zlarning «tirilishi», iste'moldan chiqib ketishi kabilar bunga misoldir.

NATIJA

Tilning fonetik va grammatik sathlari ijtimoiy o'zgarishlarga befarq bo'lib, unda faqat vaqt o'z izlarini qoldiradi. Chunki yaqin yillarda tubdan o'zgarishga uchragan ijtimoiy hayotning ta'siri natijasida, masalan, o'zbek tilining morfologik strukturasi, sintaktik qurilishida o'zgarish kuzatilmaganligi buning yorqin dalilidir. Lekin asrlar davomida bunday o'zgarishlar bo'lib turadi. Masalan, eski o'zbek tilida *-gu* affiksi yordami bilan yasalgan ish otiga *-m*, *-ng* affikslarining qo'shilib, ushbu so'zning kesim ekanligini ko'rsatgan: *Men ko'rgum* tipida. Bu hozirgi o'zbek tilida kuzatilmaydi. *Ul, alar, andin, anda, ko'zun ko'rub* (ko'zi bilan ko'rib) kabi qator so'zshakllar fikrimizning dalilidir. Yoki eski o'zbek tilida *Bu sening, Bu mening* ko'rinishidagi sintaktik qurilma mavjud bo'lgan. U hozirgi kunda u *Bu seniki, Bu meniki* ko'rinishiga ega.

REFERENCES

1. SH.M.Mirziyoev Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent "O'zbekiston" – 2017 y.
2. SH.M.Mirziyoev Erkin va faravon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" NMIU, 2016y.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Toshkent, "SHarq" nashriyoti-matbaa konsern bosh tahririyati. 1998 y. 32 b.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida. - T.: O'zbekiston, 1997. - 326 b.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - T.: O'zbekiston, 1998. - 64 b.
6. Karimov I.A. YUksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008

7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. -T.:O'qituvchi, 1992. -160 b.
8. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 1 jild. To'plovchi, nashrga tayyorlagan. va so'z boshi muallifi B.Qosimov. - T.: Ma'naviyat, 1997. - 272 b.
9. Akbarov I.A. Musiqa lug'ati. - T.: O'qituvchi, 1997.
10. Bahriev A.R. O'quvchilarda musiqiy idrok shakllanishi / Xalq ta'limi, №3/2002, 81- 82 b.
11. ОЛИМОВ, Ш. Ш., & ХОДЖИЕВА, М. Ш. (2020). Возможности применения педагогических технологий в образовательном процессе. In *Молодежь и XXI век- 2020* (pp. 228-231).
12. Олимов, Ш. Ш., & Сайфуллаева, Н. З. (2019). Педагогико-экономические аспекты интеграции образования, науки и производства в условиях региональных вузов на современном этапе. *Сибирский педагогический журнал*, (3).
13. Олимов, Ш. Ш., & Сайфуллаева, Н. З. (2014). ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НА ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ. In *тренды развития современного общества: управленческие, правовые, экономические и социальные аспекты* (pp. 186-188).
14. Umurova, M. Y., & Nurullaeva, N. K. (2020). ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (ПО ОБЛАСТЯМ И УРОВНЯМ ОБРАЗОВАНИЯ). *Проблемы педагогики*, 40.
15. Yorievna, U. M. R., & Karimovna, N. N. (2020). Innovative approach to the development of musical abilities in children with disabilities health opportunities. *Проблемы педагогики*, (2 (47)).
16. Yoshiyevna, U. M. R., & O'G'Li, R. A. R. (2021). MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA "VENA KLASSIK MAKTABI" NAMOYONDALARI HAYOTI VA IJODIYIY FAOLIYATI BILAN TANISHTIRISH USLUBLARI. *Scientific progress*, 1(3)

MORFEMANING TURLARI

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim fakulteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy til yo'nalishi
540-21-guruh talabasi

Dusmatova Lobar

Turatova Aziza

Erdanova Xurshida

Mo'ydinov Javohir

Normatova Umida

ANNOTATSIYA

Bu maqolada tilshunoslik bo'limlaridan biri Morfemika hamda uning turlari morfemalar, affiksalar morfemalar, ularning ma'nolari haqida qisqacha malumot beramiz.

Kalit so'zlar: Morfemika , morfema, affiksalar morfema , o'zak morfema, so'z yasovchi morfema, shakl yasovchi morfema , so'z o'zgartiruvchi morfema, sodda affiksalar, murakkab affiksalar

KIRISH

Grammatika ko'plab tilshunoslik atamalarini kabi ikki ma'noli (bu esa terminlar bir ma'noli bo'ladi degan da'volarning unchalik ham to'g'ri emasligini ko'rsatadi)dir. Bir ma'nosida tilning grammatik qurilishi tushunilsa, ikkinchi ma'nosida tilshunoslikning shu grammatik qurilishni o'rganuvchi sohasi anglashiladi. Demak, u so'z va gapning formal-grammatik tomonlarini – so'z o'zgarishlarini, sintaktik birliklar va ularning turli ko'rinishlarini, strukturasini va hosil qiluvchi vositalarini, shuningdek, ifodalaydigan grammatik ma'nolarini o'rganadi.

Tilning o'ziga xosligi fonetik, leksik, grammatik strukturalarning yaxlitligidan iborat. Ular bir-biridan ajralgan holda emas, yaxlit sistema sifatida mavjuddir. Bu yaxlitlikni zohiriy va botiniy tushunish mumkin. Yaxlitlikning zohiriy alomati tovushlarning so'z va qo'shimchalarni, so'zlarning gap va so'z birikmalarini tashkil etishida namoyon bo'ladi. Yaxlitlikning botiniy idrokida fonetik omilning qo'shimcha, so'z, so'z birikmalari ma'nolarini, leksik omilning

shu tarzda fonetik, grammatik, grammatik omilning fonetik va leksik hodisalarni farqlashi va nutqqa olib chiqishi kabi bir qarashda ko'zga tashlanmaydigan holatlar e'tiborga olinadi. Grammatika ongda nutqiy qo'llanishga shay turgan leksemalarni grammatik vositalar bilan shakllantirib, so'zga aylantiradi, bu so'zlarni o'zaro biriktiradi va fikr almashtirish vositalari sifatidagi vazifasini reallashtiradi.

MUHOKAMA VA NATIJA

Tillar o'zaro grammatik xususiyatlariga ko'ra ham tasniflanadi. Masalan, o'zbek tilida kesimning gap markazi sifatida boshqa barcha bo'laklarni o'z atrofida uyushtirishi, eganing fakultativligi, sifatlovchining sifatlanmishdan oldin kelishi, bunda inversiyaning bo'lmasligi, ega va kesim, qaratuvchi va qaralmishning ikki yoqlama aloqaga egaligi, to'ldiruvchi va to'ldirilmish, hol va hollanmish, sifatlovchi va sifatlanmish, izohlovchi va izohlanmishning bir yoqlama aloqada ekanligi va boshqalar boshqa qarindosh tillar bilan birgalikda uning bir til oilasiga kirishini ta'minlaydi. Ammo bu bir til oilasiga kiruvchi barcha tillar orasidagi farqlarning mavjudligini inkor qilmaydi. Masalan, turkiy tillarning sintaktik qurilishida o'xshashliklar, morfologik qurilishida esa farqlar ko'proqdir.

Til hamisha taraqqiyotdadir. Bunda ustuvorlik, asosan, tilning leksik sathiga beriladi. Ijtimoiy hayotning o'zgarishi leksikada keskin o'zgarishlar yasaydi. Yangi so'zlarning vujudga kelishi, so'zlarning «tirilishi», iste'moldan chiqib ketishi kabilar bunga misoldir. Tilning fonetik va grammatik sathlari ijtimoiy o'zgarishlarga befarq bo'lib, unda faqat vaqt o'z izlarini qoldiradi. Chunki yaqin yillarda tubdan o'zgarishga uchragan ijtimoiy hayotning ta'siri natijasida, masalan, o'zbek tilining morfologik strukturasi, sintaktik qurilishida o'zgarish kuzatilmaganligi buning yorqin dalilidir. Lekin asrlar davomida bunday o'zgarishlar bo'lib turadi. Masalan, eski o'zbek tilida *-gu* affiksi yordami bilan yasalgan ish otiga *-m*, *-ng* affikslarining qo'shilib, ushbu so'zning kesim ekanligini ko'rsatgan: *Men ko'rgum* tipida. Bu hozirgi o'zbek tilida kuzatilmaydi. *Ul, alar, andin, anda, ko'zun ko'rub* (ko'zi bilan ko'rib) kabi qator so'zshakllar fikrimizning dalilidir. Yoki eski o'zbek tilida *Bu sening, Bu mening* ko'rinishidagi sintaktik qurilma mavjud bo'lgan. U hozirgi kunda u *Bu seniki, Bu meniki* ko'rinishiga ega.

So'zlar tarkibidagi affiksial morfemalarning vazifasiga ko'ra turlarini ajratish.

Morfemika so'zning nomustaqil tarkibiy qismlari haqidagi ta'limot. Ma'lumki, o'zbek tilida, flektiv tillardagidan farqli o'laroq, o'zak mustaqil ma'no anglatish xususiyatiga ega. So'zning o'zaktan boshqa qismlari esa undan ayriqha qo'llanmaydi va ma'no anglatmaydi. Shuning uchun ular *morfemalar* deyiladi. Masalan, *paxtakorlarga* so'zi *paxta-*, *-kor*, *-lar*, *-ga* qismlaridan iborat. Ajratilgan har bir tarkibiy qism bu so'z doirasida o'ziga xos elementar va semantik mavqega ega. Ular lisonda ana shunday ajralgan holda o'z «xonacha»larida guruh-guruh bo'lib yashaydi.

Paxta- va *-kor*, *-lar*, *-ga* qismlari o'zaro semantik va qo'llanish xususiyatlari jihatidan farqlanadi. *Paxta* birligi mustaqil lug'aviy ma'noga egaligi va bu ma'noni qolgan qismlarsiz ham anglata olish xususiyati bilan boshqa tarkibiy qismlardan ajralib turadi. Shuning uchun u *leksema* deyiladi. Boshqa qismlar esa ajralgan holda mavhum bo'lishi, leksemasiz mustaqil ma'no anglata olmasligi bilan xarakterlanadi. Leksema shakllanuvchanlik belgisiga ega bo'lsa, morfemalar shakllantiruvchanlik belgisiga ega. Nomustaqillik tabiati va leksemaga shakl berish vazifasiga xoslanganligi ularni *morfema* deb atashga olib kelgan. Morfe-maning nutqiy ko'rinishi *qo'shimcha* deyiladi.

Tilimizda *yordamchi so'zlar* deb ataluvchi katta guruh ham bor bo'lib, ular leksema va morfemalar sirasida «oraliq uchinchi» maqomida bo'ladi. Shuning uchun ularni *leksema-morfema* deyish mumkin. Yordamchi so'zlarning leksemaligi shundaki, ular mustaqil so'zlar kabi ajralganlik xususiyatiga ega. Biroq shakllanuvchanlikka ega emas. Lug'aviy ma'noga ega emasligi ularni morfemik maydon sari tortib turadi.

Lisoniy sathda leksemalar qo'shimchali yoki qo'shimchasiz bo'lishi mumkin. Masalan, *ishchi*, *paxtakor*, *ishla* leksemalari nutqiy yasama so'zlarning lisoniy lashuvidir. Ular leksema sifatida lisonda *ish*, *paxta* leksemalaridan farqli o'laroq, so'z yasovchi qo'shimchalar bilan birga mavjud. Qo'shimchalardan xoli leksema *o'zak* atamasi bilan ham nomlanadi.

Grammatika ko'plab tilshunoslik atamaları kabi ikki ma'noli (bu esa terminlar bir ma'noli bo'ladi degan da'volarning unchalik ham to'g'ri emasligini ko'rsatadi)dir. Bir ma'nosida tilning grammatik qurilishi tushunilsa, ikkinchi ma'nosida tilshunoslikning shu grammatik qurilishni o'rganuvchi sohasi anglashiladi. Demak, u so'z va gapning formal-grammatik tomonlarini – so'z o'zgarishlarini, sintaktik birliklar va ularning turli ko'rinishlarini, strukturasi va hosil qiluvchi vositalarini, shuningdek, ifodalaydigan grammatik ma'nolarini o'rganadi.

Tilning o'ziga xosligi fonetik, leksik, grammatik strukturalarning yaxlitligidan iborat. Ular bir-biridan ajralgan holda emas, yaxlit sistema sifatida mavjuddir. Bu yaxlitlikni zohiriy va botiniy tushunish mumkin. Yaxlitlikning zohiriy alomati tovushlarning so'z va qo'shimchalarni, so'zlarning gap va so'z birikmalarini tashkil etishida namoyon bo'ladi. Yaxlitlikning botiniy idrokida fonetik omilning qo'shimcha, so'z, so'z birikmalari ma'nolarini, leksik omilning shu tarzda fonetik, grammatik, grammatik omilning fonetik va leksik hodisalarni farqlashi va nutqqa olib chiqishi kabi bir qarashda ko'zga tashlanmaydigan holatlar e'tiborga olinadi. Grammatika ongda nutqiy qo'llanishga shay turgan leksemalarni grammatik vositalar bilan shakllantirib, so'zga aylantiradi, bu so'zlarni o'zaro biriktiradi va fikr almashtirish vositalari sifatidagi vazifasini reallashtiradi. Tillar o'zaro grammatik xususiyatlariga ko'ra ham tasniflanadi. Masalan, o'zbek tilida kesimning gap markazi sifatida boshqa barcha bo'laklarni o'z atrofida uyushtirishi, eganing fakultativligi, sifatlovchining sifatlanmishdan oldin kelishi, bunda inversiyaning bo'lmasligi, ega va kesim, qaratuvchi va qaralmishning ikki yoqlama aloqaga egaligi, to'ldiruvchi va to'ldirilmish, hol va hollanmish, sifatlovchi va sifatlanmish, izohlovchi va izohlanmishning bir yoqlama aloqada ekanligi va boshqalar boshqa qarindosh tillar bilan birgalikda uning bir til oilasiga kirishini ta'minlaydi. Ammo bu bir til oilasiga kiruvchi barcha tillar orasidagi farqlarning mavjudligini inkor qilmaydi. Masalan, turkiy tillarning sintaktik qurilishida o'xshashliklar, morfologik qurilishida esa farqlar ko'proqdir. Til hamisha

taraqqiyotdadir. Bunda ustuvorlik, asosan, tilning leksik sathiga beriladi. Ijtimoiy hayotning o'zgarishi leksikada keskin o'zgarishlar yasaydi. Yangi so'zlarning vujudga kelishi, so'zlarning «tirilishi», iste'moldan chiqib ketishi kabilar bunga misoldir.

NATIJA

Tilning fonetik va grammatik sathlari ijtimoiy o'zgarishlarga befarq bo'lib, unda faqat vaqt o'z izlarini qoldiradi. Chunki yaqin yillarda tubdan o'zgarishga uchragan ijtimoiy hayotning ta'siri natijasida, masalan, o'zbek tilining morfologik strukturasi, sintaktik qurilishida o'zgarish kuzatilmaganligi buning yorqin dalilidir. Lekin asrlar davomida bunday o'zgarishlar bo'lib turadi. Masalan, eski o'zbek tilida *-gu* affiksi yordami bilan yasalgan ish otiga *-m*, *-ng* affikslarining qo'shilib, ushbu so'zning kesim ekanligini ko'rsatgan: *Men ko'rgum* tipida. Bu hozirgi o'zbek tilida kuzatilmaydi. *Ul, alar, andin, anda, ko'zun ko'rub* (ko'zi bilan ko'rib) kabi qator so'zshakllar fikrimizning dalilidir. Yoki eski o'zbek tilida *Bu sening, Bu mening* ko'rinishidagi sintaktik qurilma mavjud bo'lgan. U hozirgi kunda u *Bu seniki, Bu meniki* ko'rinishiga ega.

REFERENCES

1. SH.M.Mirziyoev Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent "O'zbekiston" – 2017 y.
2. SH.M.Mirziyoev Erkin va faravon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" NMIU, 2016y.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Toshkent, "SHarq" nashriyoti-matbaa konsern bosh tahririyati. 1998 y. 32 b.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida. - T.: O'zbekiston, 1997. - 326 b.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - T.: O'zbekiston, 1998. - 64 b.
6. Karimov I.A. YUksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008

7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. -T.:O'qituvchi, 1992. -160 b.
8. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 1 jild. To'plovchi, nashrga tayyorlagan. va so'z boshi muallifi B.Qosimov. - T.: Ma'naviyat, 1997. - 272 b.
9. Akbarov I.A. Musiqa lug'ati. - T.: O'qituvchi, 1997.
10. Bahriev A.R. O'quvchilarda musiqiy idrok shakllanishi / Xalq ta'limi, №3/2002, 81- 82 b.
11. ОЛИМОВ, Ш. Ш., & ХОДЖИЕВА, М. Ш. (2020). Возможности применения педагогических технологий в образовательном процессе. In *Молодежь и XXI век- 2020* (pp. 228-231).
12. Олимов, Ш. Ш., & Сайфуллаева, Н. З. (2019). Педагогико-экономические аспекты интеграции образования, науки и производства в условиях региональных вузов на современном этапе. *Сибирский педагогический журнал*, (3).
13. Олимов, Ш. Ш., & Сайфуллаева, Н. З. (2014). ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НА ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ. In *тренды развития современного общества: управленческие, правовые, экономические и социальные аспекты* (pp. 186-188).
14. Umurova, M. Y., & Nurullaeva, N. K. (2020). ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (ПО ОБЛАСТЯМ И УРОВНЯМ ОБРАЗОВАНИЯ). *Проблемы педагогики*, 40.
15. Yorievna, U. M. R., & Karimovna, N. N. (2020). Innovative approach to the development of musical abilities in children with disabilities health opportunities. *Проблемы педагогики*, (2 (47)).
16. Yoshiyevna, U. M. R., & O'G'Li, R. A. R. (2021). MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA "VENA KLASSIK MAKTABI" NAMOYONDALARI HAYOTI VA IJODIYIY FAOLIYATI BILAN TANISHTIRISH USLUBLARI. *Scientific progress*, 1(3)